

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ**

**Катедра „Библиотекознание, научна информация
и културна политика“**

Димитър Станиславов Копаров

**СОЦИАЛИЗАЦИЯТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО
КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАДОВЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по професионално направление: 3.5. Обществени комуникации и информационни науки- Книгознание, библиотекознание, библиография-Политики в библиотечно-информационния сектор

ЗАЧИСЛЕН СЪС ЗАПОВЕД

№ РД РД 20-310 /31.01.2020 г. и

№ РД 20-279/31.01.2020 г.

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

доц. д-р **Анета Дончева Дончева**

София, 2024

Дисертационният труд се състои от предговор, четири глави, заключение, библиография от 263 заглавия, от които 183 на български и 80 на чужди езици. В основния текст са включени 21 таблици и 6 фигури. Трудът е придружен от 10 приложения. Общият обем на труда е 303 страници.

Заглавие на английски език: SOCIALIZATION OF CULTURAL HERITAGE AS A FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF BULGARIAN CITIES

Ключови думи: културно наследство; социализация; град; градски политики; регион; обществени библиотеки; България; Европейски съюз

Key words: cultural heritage; socialization; city, city policies; region; public libraries; Bulgaria; European Union

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита от катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ при Философски факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски”.

Публичната защита ще се състои на ..... от ..... часа ч. в зала ..... на ФФ.

Материалите по защитата са на разположение на интересующите се в ..... на ФФ.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	3
2. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	3
3. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	20
4. ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ И ИЗВОДИТЕ	42
5. СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ	49
6. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	51

1. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертационния труд е изградена от предговор, четири глави, заключение. В структурата са включени и библиография, съдържаща 263 заглавия, от които 183 на български и 80 на чужди езици. В основния текст са налични 21 таблици и 6 фигури. Трудът е придружен от 10 приложения. Общият обем на труда е 303 страници. Работата съдържа справка за научните приноси и списък на публикациите, свързани с темата на дисертационния труд. Към работата е приложена анотация и Декларация за оригиналност.

2. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Основания и мотиви за избор на темата

Културното наследство играе роля в създаването и укрепването на социалния капитал на света, важен ресурс е за икономически растеж, заетост и социално сближаване. Културното наследство помага за съживяването на градските и селските райони и насърчава устойчивия туризъм. Тук се проявява *личната мотивация на автора* на този труд да предприеме настоящото изследване, защото неговите интереси и практическа работа са свързани с развитието на ресурсите за подобряването на социалното, културното и икономическото оформление на

съвременния град и включването на по-зелена, по-справедлива и по-демократична перспектива в бъдещето на градовете. В мотивацията се включва и убеждението на автора, че ролята на културното наследство може да се превърне в основен градивен елемент за икономическото и социалното развитие на градовете.

Актуалност на темата

Темата за мястото и ролята на културното и историческото наследство е много широко разработвана, защото културното наследство обхваща голям спектър от ресурси, наследени от миналото във всички форми и аспекти – споделен източник на спомен, разбиране, идентичност, диалог, сплотеност, творчество и т.н. Всички теми, свързани с културното наследство, *са значими и актуални*, но през последните години, когато важноста на икономиката на културата доведе урбанизма до нова перспектива, особен смисъл придоби темата за социализацията на това наследство. Важноста на темата произтича от комплексния ѝ подход към разбирането и интегрирането на културното наследство в контекста на градското развитие. Тя е навременна в духа на устойчивостта и социалната кохезия, на урбанизацията и изменението на климата и отразява съвременните тенденции и предизвикателства пред обществата и градовете. Темата отразява важноста на културното наследство и културата като цяло в изграждането на по-устойчиви и инклузивни общности. Също така е особено актуална темата за културното наследство като

стратегически ресурс, тъй като подчертава ролята на културното наследство не само като съхраняема стойност, но и като стратегически ресурс за устойчиво развитие, социално сближаване и икономически растеж. Вниманието е насочено към това как културното наследство може да бъде интегрирано в градското планиране и стратегии за развитие. Актуалността се подсилва от нарастващото внимание към устойчивостта и зеления преход. Изследването подкрепя идеята, че културата и културното наследство играят ключова роля в постигането на целите за устойчиво развитие и могат да допринесат значително за екологичното развитие на градовете. Темата е съществена, тъй като акцентира на необходимостта от социална интеграция и активно участие на обществото в управлението и опазването на културното наследство. Тя изтъква важността на създаването на социален капитал чрез ангажираността на общността с културните ценности. Новите моменти в изследването се виждат също така и от насочеността върху технологичните иновации и цифровизацията като средства за достъп до културното наследство. В този контекст темата изследва как новите технологии могат да подобрят достъпа и интеракцията с културното наследство, като по този начин допринасят за образованието, културната диверсификация и икономическото развитие.

Място на темата в съвременните научни дискусии.

Разработеност на темата

Тематичното поле започна теоретично да се разработва от много изследователи и специалисти, особено в Европа. Проучванията се опитват да свържат области, които традиционно не са били добре свързани досега: градско развитие и културно наследство. Те показват, че културното наследство е от решаващо значение като инструмент за градски разказ и следователно и като механизъм за планиране/брандиране на града. Освен това културните институции и културните проекти са много подходящи платформи за социално взаимодействие, приканващи гражданите да играят по-активна роля в изграждането на града като колективно комуникационно усилие, основано на мрежа от социални и културни отношения.

Проучванията на много изследователи показват, че културното наследство традиционно е подценявано като механизъм за развитие на бъдещето на града, за социализация на гражданите в него и неговата комуникативна стратегия.

Независимо от натрупаните вече изследвания обаче темата за социализацията на културното наследство си остава сравнително недостатъчно разработена и се нуждае от по-активно проучване и разработка. Това е особено необходимо да стане у нас, защото трябва да се свърже със съвременното европейско разбиране за социалната кохезия и стойността на културното наследство.

Бихме желали да обърнем внимание на една зараждаща се тема в научните дискусии в областта на културното наследство, която пролича при анализа на европейските документи и при запознаването ни с източниците по темата в по-широк аспект. Започват да се появяват вече публикации, свързани с темата за връзката културно наследство и устойчивост или предотвратяване/адаптиране към промените на климата. Предполагаме, че тази тема в бъдеще ще се развива активно, защото както след края на Първата световна война Европа и светът преживяват културна трансформация, която променя начина на живот, така и сто години по-късно Европа и светът преживяват нова трансформация – преход към зелена икономика, дигитална трансформация и промяна на културните ценности, и при решаване на тези проблеми ще се изисква активното участие на гражданите.

Теоретична и практическа необходимост от изследването

Основният научен проблем на изследването се фокусира върху разкриването и анализирането на сложните взаимодействия и възможностите за интеграция между културното наследство и градското развитие в съответствие с всеобщата дигитализация, климатичните промени и необходимостта от устойчив растеж. Проблемът се концентрира върху търсенето на нови подходи и стратегии, които могат да усилят ролята на културното наследство като стратегически ресурс за постигане на устойчиво развитие,

социална кохезия и икономическа иновация в градските и регионални контексти.

Културното наследство, съхранявано в институциите на паметта, от обект на защита се превръща в ресурс, който дава специален принос в обществото и човешкото развитие, като предлага диалог, участва във формирането на качеството на живот, подлежи на устойчиво използване и включване в икономически дейности при гарантиране на неговото опазване.

Практическата потребност от изследването е тясно свързана с новите амбициозни цели на Зеления пакт, които засягат всички сфери на дейност на европейските граждани, индустрии и общности. Огромни са предизвикателствата пред градовете в Европа, които променят визията си за развитие, актуализират плановете си и насочват инвестиции в приоритетните зелени политики и дигитализация. Това естествено води до нов подход в управлението на културното наследство на територията на градовете и в колекциите на институциите на паметта на подчинение на местните власти. Културното наследство намира своето място с все по-ясни индикатори и мерки в кохезионната политика на ЕС. Пример за това са нормите, заложи в Регламента относно Европейския фонд за регионално развитие, на базата на който държавите членки подготвят и договарят своите оперативни програми за регионално развитие за периода 2021–2027 година.

Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са институциите на паметта, по-специално обществените библиотеки, като форуми и места за неформални обществени контакти с цел споделено бъдеще на градовете и регионите и споделено културно наследство.

Предметът на непосредствен изследователски интерес е разкриването на механизми за използване на културното наследство, съхранявано в институциите на паметта, по-специално в обществените библиотеки, като икономически ресурс и средство за устойчиво развитие на градовете и регионите и като механизъм за социализация.

Изследователска теза

Водещата изследователска теза е, че културното наследство може да бъде регенерирано и оптимизирано в контекста на градското развитие и регионалната политика. Активното включване на културното наследство подкрепя разработването на комплексни подходи за планиране, които отговарят на съвременните предизвикателства на цифровото общество, включително изменението на климата и необходимостта от зелен преход. Целта е постигането на по-високо качество на живот в градските и регионалните общности, укрепването на местната идентичност и насърчаването на културния и социален диалог. Така културното наследство ще стане не само пазител на миналото, но и активен участник в създаването на устойчиво бъдеще,

демонстрирайки своя потенциал като двигател за местно развитие, иновации и социална интеграция в ера на глобални промени.

Работни хипотези

Хипотези на изследването:

Хипотеза 1: Доколко развити и адекватни на действителността в Европа и у нас са политиките за признаване на културата като източник на „обогатяване на човечеството“, който допринася към устойчиво развитие на градовете, хората и общностите и ги овластява да играят активна и уникална роля в инициативите за тяхното развитие.

Хипотеза 2: Може ли културното наследство, материално и нематериално, да се превърне в мощен инструмент за регенериране на градове, за насърчаване на икономическа дейност и обвързване на общностите към социално развитие.

Хипотеза 3: Предполага ли Новият градски дневен ред, че културата ще трябва да бъде взета под внимание и че културното наследство предлага огромен и практически неизползван потенциал за подкрепа на справедливия преход към бъдещето с ниски въглеродни емисии, устойчиво на климата, предвидено от европейския Зелен пакт.

Хипотеза 4: Може ли и до каква степен институциите на паметта – библиотеки, музеи, архиви, съхраняващи културно наследство, да изиграят приобщаваща роля за бъдещото модерно развитие на българските градове? Доколко институциите на

паметта могат да изиграят роля на форуми и средища за неформални обществени контакти с цел споделено бъдеще на градовете и споделено културно наследство? В какви насоки трябва да се развиват библиотеките, музеите и другите културни институции, за да имат ключова роля за създаването на ресурси, съответстващи на нуждите на техните общности, които в различните градове могат да бъдат коренно различни?

Цел и задачи на изследването

Целта на дисертационното изследване е да се установи:

— дали културното наследство има роля в стремежите за постигане на нов вид градско развитие, по-гъвкаво и демократично, основано на изграждането на града като комуникационно, колективно и открито усилие и

— дали библиотеките имат роля в това ново виждане за града като институции на паметта, в които се осъществяват материални и нематериални, социални и творчески взаимодействия.

Задачите на изследването са:

1. Да се открият новите измерения и проблеми на културното наследство като се проследи еволюцията на разбирането му и социализацията на културното наследство в международните и европейски документи и се проследят основните етапи в България.

2. Да се проучи новото бъдеще за градовете – политики, етапи, развитие както в градовете в страните в ЕС, така и в градовете и регионите в нашата страна. На тази основа да бъдат подбрани градове у нас, които да бъдат обект на изследване.

3. Да се изследват политиките за градско развитие в областта на културното наследство, състоянието на институциите на паметта и тяхната ключова роля за създаването на ресурси, съответстващи на нуждите на съответните градове и общности.

4. Да се открият и опишат вече реализирани проекти и добри практики за опазване, социализиране, дигитализиране и експониране на културното наследство в градска среда с участието на библиотеки.

5. Да се посочат основните тенденции и насоки за бъдещето на културното наследство като ресурс за развитие на градовете у нас с неговия принос за зелена и дигитална трансформация.

Ограничения в обхвата на изследването

Изследването не претендира за всеобхватност и сме наложили доста *ограничения в обхвата на темата*, тъй като темите, свързани с културното наследство, са в много сфери и в същото време тясно преплетени. Ограниченията могат да бъдат идентифицирани в няколко ключови области. По отношение на географските граници фокусираме изследването върху съпоставянето на различни европейски законодателни практики и

инициативи и как те биха могли да се приложат в България. Това ограничава възможността за директно прилагане на наблюдения и препоръки в различни географски региони със своите уникални културни, исторически и социално-икономически условия. По отношение на обектите и секторите изследователският периметър на проучването се ограничава в ракурса на конкретните взаимоотношения социализация – културно наследство – град/регион. Имаме сериозни ограничения и по отношение на библиотеките – обект на изследване. При посочените по-горе взаимоотношения сме изключили някои библиотеки, притежаващи голямо по обем културно наследство – Националната библиотека, Библиотеката на СУ, ЦБ на БАН. Причините са свързани с това, че тези библиотеки имат специфични задачи и специални режими за ползване на техните колекции. Разглеждаме основно политиките и дейността на обществените библиотеки в избраните за изследване градове, защото те са най-демократичните и близки до гражданите социални институции. Въпреки че изследването разглежда взаимодействието между културното наследство и градското развитие, може да не обхваща изчерпателно всички сектори, които могат да бъдат засегнати или да допринесат за този процес, като например частния сектор, технологичните иновации или международните културни обмени. Изследването не включва всички заинтересовани страни, като местни общности, малки и

средни предприятия или маргинализирани групи, което може да влияе на обхвата и приложимостта на препоръките.

Що се отнася до дълбочината на анализа, изследването предоставя общ преглед на състоянието и тенденциите в областта на културното наследство и градското развитие, но може да не влиза в дълбочина по отношение на специфични казуси, методологии за оценка на въздействието.

Тук трябва да отбележим, че времето на провеждане на изследването беше по време и в динамично променящата се среда след Ковид-19 пандемията, затова някои данни може да са остарели или да не отразяват най-новите развития и тенденции.

Тези ограничения подчертават необходимостта от по-широк и мултидисциплинарен подход при изследването на взаимодействието между културното наследство и градското развитие, включително адаптиране към локални условия, участие на разнообразни заинтересовани страни и непрекъснато актуализиране на данните и подходите.

Методология на изследването

Изследователският подход се основава на задълбочен анализ на предмета и обекта на това изследване главно в европейски контекст и подкрепен от работата, извършена в рамките на конкретните ни проучвания. Голямото разнообразие от казуси, идващи от европейските и българските политики, и състоянието на градовете и институциите на паметта, ни дават

основание за по-добра теоретична гледна точка за ролята на наследството и градското развитие. Голяма част от използваната информация за политиките и работата в областта на социализацията на културното наследство е събрана и подбрана и благодарение на нашата по-отворена комуникация с администрацията на градовете у нас, с културни заинтересовани страни във всеки град, а също така и от актуална и непосредствена информация по тези въпроси от институциите на паметта, предимно на библиотеките.

В работата проличава сложността и многоаспектността на темата и се налага необходимостта от прилагането на *интегриран подход в изследването*. Този интегриран подход не е новост и се прилага вече в много изследвания, като формулира един нов социален модел с неговите субекти, определя тяхното местоположение, йерархия и легитимни правни интереси и дава възможност да се идентифицират нови субекти, както и да се извършва трансформация на връзките и отношенията между вече познатите. Това става чрез използването на холистичния модел, в който обикновено се включват всички отношения, които възникват между изследваните субекти. В настоящата разработка са приложени системният и сравнителният подход, като са използвани различни *изследователски методи*: издирване, синтез и анализ на научната литература; исторически, сравнителен и правнонормативен анализ на европейски и български нормативни

актове; дълбочинни интервюта; интернет наблюдение на уеб сайтове (за събиране на първични данни от обществени библиотеки); анализ, синтез и съпоставка на добри практики; конструиране на въпросник и анализ на емпирични данни. Даваме си сметка, че изследването може да се основава на определен набор от методи, който да ограничава възможността за обобщаване на неговите изводи за по-широк кръг от ситуации и контексти.

Очаквани изследователски резултати

Очакваните резултати от това изследване са свързани преди всичко с редица социални и практически последици, като:

— насърчаване на дългосрочни модели на политики за социализация на културното наследство, които са тясно свързани с обществото и гражданите; интеграция в градското планиране – как културното наследство може да бъде интегрирано в градските планове и стратегии, като по този начин се подобрява качеството на живот, насърчава се културният диалог и се укрепва идентичността на общностите;

— засилване на ролята на културното наследство в устойчивото развитие, включване на културата като приоритет на града, в неговите планове и стратегии, в инструментите за преобразяване;

— признаване на културното наследство като стратегически ресурс и необходимостта културното наследство да бъде разглеждано като ценен ресурс, който може да стимулира

устойчивото развитие, културната диверсификация и социалното сближаване;

— подчертаване на социалното и икономическото значение на културното наследство, което е не само културен актив, но и ключов фактор за социално сближаване и икономическо развитие, като същевременно предлага възможности за иновации и туризъм;

— идентифициране и пропаганда на устойчиви подходи за опазване и използване на културното наследство, които могат да допринесат за постигането на целите за устойчиво развитие и да се справят с предизвикателствата, свързани с изменението на климата и социалната интеграция;

— ангажиране на населението и местните общности в популяризирането и разпространението на познанието за материалното и нематериалното културно наследство и защита на традиционните обичаи и езици, включително чрез използването на нови технологии; насърчаване ангажимента и участието на местните общности в процесите на опазване и валоризация на културното наследство, като по този начин се укрепва социалният капитал и се стимулира местното развитие;

— насърчаване на работата в мрежа и партньорствата между културното наследство и други области на политиката, между публични и частни участници във всички съответни области и на различни нива на управление;

— насърчаване на традиционните знания и умения, които са необходими за опазването, устойчивото управление и развитието на културното наследство и които следва да бъдат предадени на бъдещите поколения, така че да се подобри човешкият капитал и да се осигури непрекъснатата защита и достъп до европейските културни активи, градовете са мястото, където съжителстват и се пресичат стратегиите за декарбонизация на енергетиката, транспорта, сградите и дори промишлеността и селското стопанство. Извънредната ситуация, свързана с климата, трябва да бъде овладяна в рамките на градовете и чрез ангажиране на граждани, които са не само политически участници в управленската структура, но и потребители, производители, потребители и собственици;

— дефиниране и утвърждаване на ролята на съвременните обществени библиотеки като активни участници в процесите по социализация на културното наследство, което се превръща във важен фактор за развитие на града и региона, който обслужват тези библиотеки.

Приложимост на очакваните резултати

Приложимостта на очакваните резултати обхваща широк спектър от сектори и интереси, предлагайки ценни възможности за подобряване на качеството на живот, устойчивото развитие и културното обогатяване на обществата. Като ключови области определяме:

— *Политическо и стратегическо планиране*: Резултатите могат да информират и напътстват разработването на национални, регионални и местни политики и стратегии за културно наследство, градско развитие, дигитализация и устойчивост. Те могат да предложат основание за интеграция на културното наследство в по-широк контекст на социално-икономическо планиране и управление на природни ресурси.

— *Устойчиво развитие и зелен преход*: Резултатите могат да подкрепят разработването на подходи за устойчиво управление на културното наследство, които включват зелени практики и технологии. Това включва прилагането на иновативни решения за защита на наследството в контекста на изменението на климата и зелената икономика.

— *Дигитализация и достъпност*: Изследването може да предложи стратегии за използване на дигиталните технологии за подобряване на достъпа и взаимодействието с културното наследство, което улеснява образователни, културни и туристически дейности, увеличавайки социалната и икономическата стойност на наследствените активи.

— *Образование и обучение*: Резултатите могат да обогатят образователните програми и материали, свързани с културното наследство, устойчивостта, градското планиране и дигиталните технологии, насърчавайки междудисциплинарно обучение и развитие на умения.

— *Социално сближаване и културен диалог*: Резултатите могат да спомогнат за разработването на инициативи, които насърчават социалното включване, мултикултурния диалог и общностното участие чрез културното наследство, допринасяйки за социалната кохезия и културното разнообразие.

— *Иновации и предприемачество*: Резултатите могат да стимулират разработването на нови бизнес модели и стартъп инициативи в областта на културното наследство, туризма и зелените технологии, спомагайки за икономическия растеж и създаването на работни места.

3. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

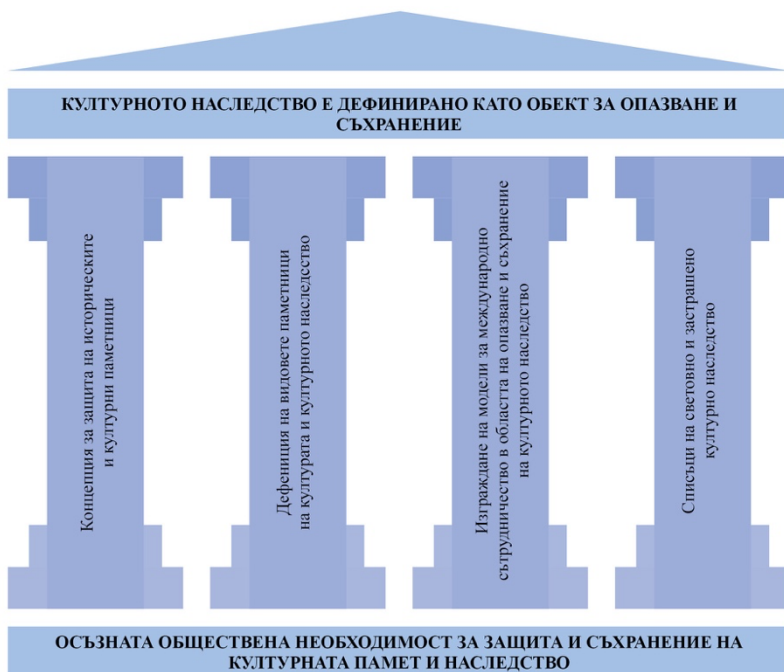
В **предговора** са формулирани актуалността на темата; основанията и мотивите за избор на темата; мястото на темата в съвременните научни дискусии и степента на разработеност на темата; теоретичната и практическата потребност от изследването. Представени са обектът и предметът, изследователската теза, работните хипотези, разриват се целта и задачите на изследването. Тук са описани всички ограничения в обхвата и приложената методология и методи на изследването. Посочени са очакваните изследователски резултати и тяхната приложимост. Предговорът съдържа и кратко представяне на съдържанието на дисертационния труд.

Първата глава проследява новите измерения и проблеми на социализацията на културното наследство. Разкрива се еволюцията на разбирането за културното наследство и социализацията на културното наследство в европейски контекст като подробно са анализирани всички най-важни международни и европейски документи.

Изследването проследява участието на международни организации като ООН и ЮНЕСКО в опазването на културното наследство и значението на Европейския съюз в тази област, особено неговата активност след 2018 г., обявена за Европейска година на културното наследство. Тук за пръв път у нас се откроят основните етапи на присъствие и формулиране на целите на политиката за културното наследство. Така за нуждите на настоящата теза в главата са определени *три основни етапа* в разбирането и политиките за културното наследство на Европа, като:

— *Културното наследство като обект на съхранение, опазване и идентифициране.* Този първи период на формиране на съвременните разбирания за културното наследство се характеризира с активното разработване на дефиниции и концепции за културното наследство, като се обръща специално внимание на неговото съхранение, опазване и идентифициране. Проследени и анализирани са редица международни и европейски

нормативни актове от Атинската харта от 1933 г.¹ до Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на световното културно и природно наследство от 1972 г.², които са база да отличим този период като началото на опазване на културното наследство на международно ниво.

Фиг. №1. Културното наследство като обект за съхранение

¹ *Charter of Athens (1933)* [online] [viewed 15.01.2023]. Available from: <https://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf>

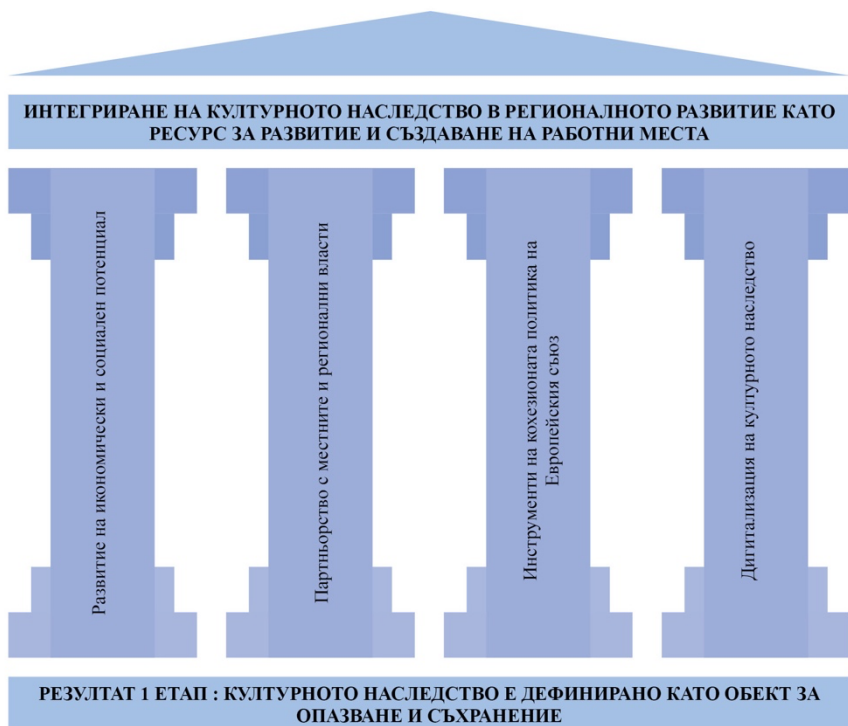
² *Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство (приета с разпореждане № 13 на бюрата на Министерския съвет от 4 февруари 1974 г., в сила от 17 септември 1975 г.): Обн. ДВ, бр. 44 от 27 май 2005 г.* [онлайн]. [Предледан на 25.04.2023]. Достъп от: <https://mc.government.bg/images/docs/Microsoft%20Word%20-%20C6694F14.pdf>.

— *Културното наследство като ресурс за развитието на регионите и обществото. Интегриран подход.* Това е втория период в развитието на политиките за културното наследство, който разширява представата за него. Тук вече се включват всички аспекти на културната среда, наследени от миналото, които хората идентифицират като ценни, независимо от собствеността върху тях. Подчертава се ролята на културното наследство за подобряване на качеството на живот, за устойчиво развитие и за създаване на чувство за принадлежност и идентичност. Това става с приемане от Съвета на Европа през 2005 г. на Конвенцията от Фаро.³ С приемането на тази Конвенция ЕС става активен носител на новата политика за културно наследство, използвайки своята институционална структура за определяне на ролята на културното наследство в обществото.

---

³ *Рамкова конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото. Фаро, 27 октомври 2005 г.* [онлайн] [прегледан на 18.05.2023]. Достъп от:

Фиг. №:2. Културното наследство като ресурс за развитие и създаване на работни места.

— *Културното наследство като основен градивен елемент в сърцето на Стратегията за растеж Зелен пакт.* В този трети етап ролята на културното наследство се разглежда в контекста на Стратегията за растеж Зелен пакт, която ЕС обяви в края на 2019 г.⁴ Тук вече културното наследство е част от интегрираната градската среда и придобива голяма стойност за

⁴ **Европейска комисия.** Съобщение на Комисията - Европейският зелен пакт [онлайн]: COM(2019) 640 final. Брюксел, 11.12.2019. [Прегледан на 17.07.2023]. Достъп от: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0017.02/DOC_1&format=PDF

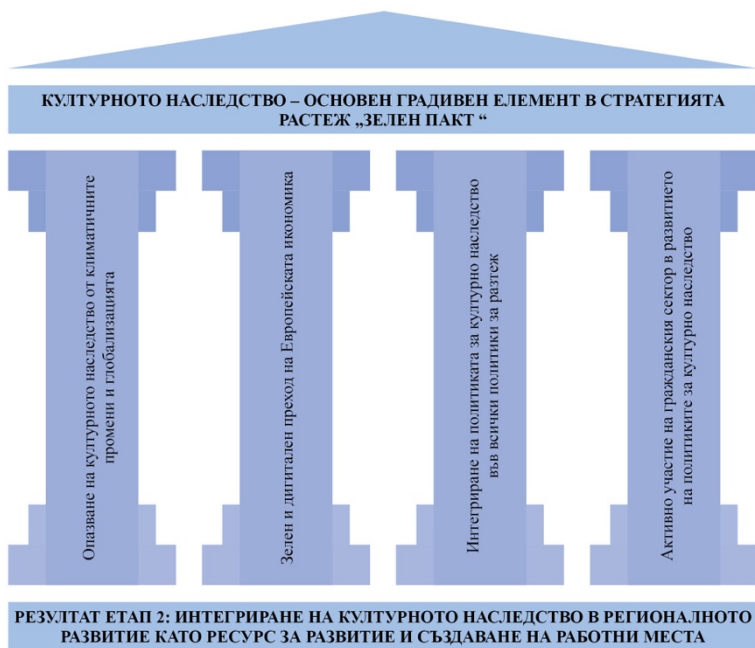
устойчивото развитие на общностите. Инициативата „Нов Европейски Баухаус“⁵ се посочва като пример за новите подходи към пространственото планиране и архитектурата.

Също така е анализирано влиянието на пандемията от COVID-19 и войната в Украйна върху културното наследство и туризма. Подчертават се усилията на ЕС за възстановяване и устойчивост чрез Механизма за възстановяване и устойчивост, и се обръща внимание на значението на културата и културното наследство за европейската идентичност и икономика.

Този период акцентира върху многостранните усилия на ЕС, международните организации и гражданското общество за интегриране на културното наследство в политиките за устойчиво развитие, климатични промени и цифровизация. Подкрепа получава идеята, че културното наследство е централен елемент в стратегията за растеж и устойчиво развитие на Европа.

---

⁵ **New European Bauhaus**. In: *European Union* [online]. [Viewed 04.11.2023]. Available from: https://new-european-bauhaus.europa.eu/index_en

Фигура №3. Културното наследство като основен градивен елемент в сърцето на Стратегията за растеж. Зелен пакт.

Във втората част на първа глава са разгледани и очертани основните етапи и еволюция на разбирането за културното наследство и социализацията на културното наследство в България. При прилагането на холистичния подход тук са направени опити да бъдат дефинирани няколко понятия – културно наследство – социализация – социализация на културното наследство. Анализът на терминологията е извън обекта на това изследване, затова тук за термините „културно наследство“, „културна ценност“, „опазване и закрила на културното наследство“ и „достъп до културно

наследство“ „социализация“ и „социализация на културното наследство“ са използвани дефиниции, приети в българския Закон за културното наследство (ЗКН)⁶ или публикувани вече в научни публикации^{7, 8, 9}. Социализацията на културното наследство е разгледана като начин на включване на културните ценности в живота на индивидите и общностите, като се подчертава нейната роля за формирането на идентичност и за развитието на социалната кохезия. Представени са основни изследвания в тази област. В работата се акцентира на липсата на емпирични проучвания в България като се изтъква нуждата от интердисциплинарни изследвания, които да обхванат нови модели на социализация на културното наследство. Издирените научни публикации са групирани в няколко тематични области, като признаваме, че това е една условна групировка за целите на представянето на обзора. Анализирана е проблематиката, свързана със социализацията на културното наследство, в следните аспекти – Социализация на културното наследство – държава и държавни политики;

---

⁶ **Закон за културното наследство.** Обн. ДВ, бр. 19 от 13 март 2009г. [онлайн]. [Прегледан....] Достъпно от <https://lex.bg/laws/ldoc/2135623662>.

⁷ **Георгиева, Виолета.** Социализация – едно текущо разбиране[онлайн]. [Прегледан....] Достъпно от http://uni-sz.bg/truni4/wp-content/uploads/pf/file/PEDAGOGICHESKI_FAKULTET/YEARBOOK_2016/3_VioletaGeorgieva.pdf

⁸ **Дебрюне, Нина.** Социализация на културното наследство: аспекти на теорията и практиката. София: За буквите – О писменехъ, 2019 ISBN - 978-619-185-383-0, с. 41.

⁹ **Сачев, Евгений Иванов.** Социализация на културните ценности, същност, структура и функции. Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век: национална научна конференция с международно участие - 2018, с. 293.

Социализация на културното наследство – региони, градове;
Социализация на културното наследство – музеи, археология,
библиотеки, архиви, частни колекции; Социализация на културното
наследство – информационни и комуникационни технологии
(ИКТ); Социализация на културното наследство – международни
документи; Социализация на културното наследство – национална
сигурност; Социализация на културното наследство – образование;
Социализация на културното наследство – медии.

Проследена е и действащата нормативна уредба, показваща
връзката между социализацията на културното наследство с
общественото устройство в България, с възможностите за
правилни политики и насоки за развитието и реформирането на
възгледите и действията в областта на културното наследство.
Подчертана е необходимостта от непрекъснато актуализиране и
адаптиране на законодателството към съвременните нужди и
международни стандарти за опазване на културното наследство.
Разглеждани са предизвикателствата при прилагането на
законодателството, включително нуждата от нови подходи и
стратегии за по-ефективна социализация на културното наследство,
както и за гарантиране на равен достъп до културните ценности за
всички граждани. Анализирани са основните национални
стратегии, насоки и програми в тематичната област на
дисертацията.

В обобщението и изводите на първа глава се акцентира върху значимостта на културното наследство като основен стълб за бъдещето на Обединена Европа и се очертава значимостта на културното наследство не само като памет и идентичност, но и като ресурс за социално-икономическо развитие и устойчивост.

Втората глава третира визията за новото бъдеще за градовете и регионите. В главата има три обособени части, като в първата се анализират европейските политики за новото бъдеще за градовете. В тази част развитието на градовете в рамките на ЕС се разглежда като важен аспект на политиката за устойчиво и териториално развитие. Градовете, където живее значителна част от населението на Европа и които значително ще нарастват до 2050 г. са център на внимание поради своите проблеми и възможности за развитие и се вижда, че се нуждаят от ефективни политики за градско развитие. Тук е важно да отбележим, че в ЕС няма единна законова рамка за градско развитие, което оставя местните и градски власти да бъдат основни двигатели в определянето на развитието и политиките в тази област. Политиката за градовете е разработена „от долу нагоре“, като се включват всички нива на управление и гражданите. ЕК подкрепя този процес, като предоставя данни и инициативи, а ЕП и други институции активно участват в разработването на стратегии и планове за действие. В работата са проследени основните етапи, включващи утвърждаване на подходи, интегрирано планиране и съвременни

стратегии като Зеления пакт. Утвърждаването на политиката за градовете в ЕС става още в началните години на ЕС. Този период, започващ от 90-те години на ХХ век и завършващ с Лайпцигската харта за устойчиви европейски градове през 2007 г.¹⁰ отбелязва началото на активното разработване на европейска политика за градовете. Периодът от Лайпцигската харта до Декларацията от Рига през 2015 г.¹¹ отличава градовете като ключови актьори в европейското териториално и пространствено развитие. ЕП и ЕК отбелязват значението на големите градове и столиците, както и приноса на по-малките градове към полицентричното развитие. В този контекст се развива интегрираният подход за градско развитие, като се отчита влиянието на различни политики на ЕС на градската среда. Съвременният етап в развитието на градската политика в ЕС е характеризирани с акцент на зеления преход, дигиталната трансформация и инициативата Нов Европейски Баухаус като отговор на глобалните икономически, технологични, социални и културни промени. Стратегията за растеж на ЕС се адаптира към ускорените процеси и технологични иновации, като

---

¹⁰ *Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове: Съгласувана по повод на Неформална среща на министрите, отговарящи за развитието на градските райони и териториална кохезия в Лайпциг на 24-25 май 2007 г.* [онлайн]. [Прегледан на 16.06.2023] Достъпно от: http://www.bgregio.eu:8080/FCKeditor/UserFiles/File/_Leipzig-Charta-AdR-bg1.pdf_.pdf.

¹¹ *Informal Meeting of EU Ministers Responsible for Territorial Cohesion and Urban Matters Declaration of Ministers towards the EU Urban Agenda, Riga, 10 June 2015* [online]. [Viewed 19.08.2023]. Available from: https://eu2015.lv/images/news/2015_06_10_EUUrbanDeclaration.pdf.

Зеленият пакт и дигиталната трансформация стават ключови елементи в политиките за устойчиво развитие.

Във втората част на тази глава е направен много подробен анализ на проблемите в състоянието на градовете и регионите в нашата страна. Проблемите, свързани с развитието на градовете ни, и темата за културните политики и значението на социализацията на културното наследство се разглеждат през призмата на най-важните стратегически и нормативни документи, действащи на този етап в нашата страна. Изведени са множество проблеми за периода от годините на социализма до включването на страната ни в общата европейска политика за градско развитие. Въпреки усилията, реализирани чрез различни оперативни програми и стратегически документи, България продължава да изпитва значителни предизвикателства в градското и регионалното си развитие.

На основата на направените анализи и изводи от развитието на градовете и политиките за тяхното бъдеще в Европа и у нас е направен подбор на градове за изследване. Настоящото изследване обхваща девет града- София, Бургас, В. Търново, Ст. Загора, Търговище, Видин, Гоце Делчев, Крумовград, Мадан. Подборът е направен по критерии, които гарантират представителност и разнообразие на регионалното развитие. Критериите се фокусират върху представителността на различните райони за планиране в страната; населението на градовете; степента на популярност на

градовете като културни дестинации и дестинации на културен туризъм; етническата и културната разнообразност на градовете и тяхното въздействие върху културното наследство; принадлежността на градовете към гранични региони. Този подбор осигурява широк спектър от урбанизирани центрове за анализ на управлението на културното наследство и неговото значение за регионалното развитие. Така избраните градове представят комплексен образ на различните аспекти на управлението на културното наследство в България и ни дават възможност за анализ на общите тенденции и специфични предизвикателства в различните региони на страната. На подбраните градове са направени кратки визитни картички, фокусирани върху брой население според последно официално преброяване, разположение в район за планиране и други данни.

В обобщенията и изводите към тази глава систематизираме основните проблеми в развитието на градската политика в Европейския съюз и специфичното положение на българските градове в този контекст.

В **Третата глава** се описват резултатите от проучени и идентифицирани проблеми на социализацията на културното наследство. Акцентирано е върху тяхната свързаност с политиките за градското развитие, както и с политиките на отделни културни институции в града и региона. Представени са проведените за периода от 01.01.2022 до 31.03.2022 г. девет броя дълбочинни

интервюта с представители на администрацията на местната власт в градовете София, Бургас, В. Търново, Ст. Загора, Търговище, Видин, Гоце Делчев, Крумовград, Мадан. Целта е да се идентифицират техните възгледи и практики относно културното наследство. Методът е избран поради способността му да разкрива подробности и нюанси в перцепциите и поведението на участниците въпреки потенциалната субективност при интерпретацията на резултатите. Изборът на участници, подготовката за провеждане, самото провеждане, анализът, интерпретацията и представянето и архивирането на данните следват установени процедури за провеждане на подобни социологически проучвания. В текста на дисертацията интервютата са систематизирани в специални формати за по-лесно сравнение и анализ – Виж Таблици №1-№9. Чрез този подход на изследване целим да допринесем за по-дълбоко разбиране на съвременните предизвикателства и възможности пред социализацията на културното наследство в контекста на градското развитие и да идентифицираме потенциални възможности за устойчиво и зелено развитие на българските градове. Резултатите показват, че въпреки разнообразието на изследваните територии, те имат много общо по отношение на потенциала за използване на ресурсите на културното наследство. Но способността на региона да ги използва пълноценно зависи от състоянието на инфраструктурата, възможностите за заетост и образование и

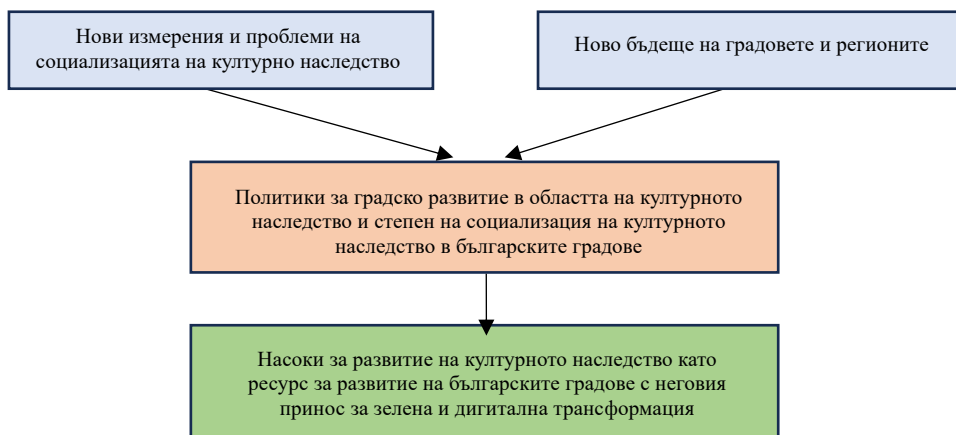
други фактори, които влияят върху качеството на живот и привлекателността на територията в очите на местните жители и гости. Популяризирането на културното наследство у нас се основава предимно на традиционни подходи, съществуващи индустрии и технологии. Въпреки това, ако регионът има икономически потенциал, той може да стане привлекателен за предприемачи, развиващи нови бизнеси и услуги, които не се основават на местни традиционни индустрии.

Проведена е и количествена и качествена оценка, както и анализ на официална публична информация, на данни от проучвания, свързани с библиотеките. За целта са подбрани индикатори, които да помогнат при разкриването на ролята на обществените библиотеки като хранилища на културно наследство, където се съхраняват колекции от огромно значение за региона. Критериите са свързани и с приноса и дейността на обществените библиотеки за социализацията на културното наследство- участие в стратегическото планиране и развитие на градовете в които функционират; участие в проекти и програми; партньорства; създадени условия за обслужване на потребителите и други. В резултат е открояна и ролята на обществената библиотека (отразено в 11 таблици).

В обобщението и изводите към главата се прави заключение, че дейностите по опазването и социализацията на културното наследство се възприемат като колективен процес, в който си

сътрудничат активно държавната и местната власт. Библиотеките вече имат изработени ориентири и се стремят максимално да използват своите ресурси за развитието на града и общността.

В **Четвъртата глава** на изследването се разглежда бъдещето на културното наследство като ресурс за развитие на съвременните градове и потенциала му за зелена и дигитална трансформация. На базата на всички проучвания и изводите от тях, видно в приложената по-долу Фиг. №6, в тази глава са подбрани добре реализирани проекти и добри практики. Те показват, че общностите изпитват влиянието на културното наследство, че насочени към опазването и оценяването на културното наследство, те допринасят за социалното включване и сближаване, създавайки ползи за качеството на живот на гражданите.

Фиг. №4: Основни области на проучването в дисертационния труд

Анализирани са примери и практики от страни като Естония, Франция, Нидерландия и Сърбия. В този раздел са представени и успешни практики от България, свързани с дейностите на библиотеките за опазване, популяризиране и развитие на културното наследство. Примерите включват добри практики, реализирани в изпълнение на проекти за трансгранично сътрудничество, дигитализация на ценни колекции и създаването на иновативни културни и информационни центрове в библиотеки във Враца, Русе и Хасково. На базата на тези примери се установи, че културното наследство влияе върху общностите, особено онези, насочени към опазване и оценяване на културното наследство, че наследството допринася за социалното включване и сближаване, че води до ползи за качеството на живот на гражданите. Констатира се, че състоянието на развитието на българските градове и българските културни институции на този етап за съжаление не ни дава добра база и е трудно да бъдат предложени някакви бъдещи действия. Чрез екстраполация са определени параметри на модел, описващ тенденциите, които се очертават в един по-късен бъдещ период и които могат да се адаптират към променящите се условия в течение на времето. Специално внимание се обръща към напредъка и усъвършенстването на работата на българските обществени библиотеки в социализацията на културното наследство като ресурс за развитието на българските градове. Открити са тенденции с по-общ характер, свързани с:

— *Усъвършенстване на определението за културно наследство*, като се насочва вниманието към факта, че преходът от обект за опазване и защита през ресурс за развитие към основен елемент/актив на новата Стратегия за растеж Зеления пакт не само показва потенциала на културното наследство като комплексно присъствие, но и поставя много въпроси и изисквания към разбирането и максималното развитие на съдържанието на понятието.

— *Националните рамки, политики, стратегии и програми по отношение на културното наследство*. За опазването и социализацията на културното наследство са необходими ясно формулирани политики и стратегии, които да гарантират неговото ефективно управление, идентификация, изследване, защита, представяне и интеграция в съвременния начин на живот. Това включва получаване на обществена подкрепа, планиране на капиталови инвестиции и разработване на стратегически планове за културното наследство.

— *Задаване на приоритети и значение на културното наследство за развитие на българските градове*. Културното наследство трябва да бъде интегрирано в политиките за развитие на градовете, като се използва като ресурс за икономическо и социално развитие. Важно е да се разработят нови политики, които да отразяват културното наследство като двигател на развитие, да се преодолее секторната фрагментация и да се насърчат

процесите на културен обмен. Гражданите на един интелигентен град са потенциални участници в неговото управление и в развитието на по-интелигентни услуги, включително тези, свързани с достъпа, опазването и социализацията на културното наследство и изкуствата.

— *Изследване на културното наследство.* Трябва да се насърчават системни и екипни изследвания на културното наследство, които да бъдат видими и достъпни за широката общественост. Изследователските центрове и публикациите играят ключова роля в разпространението на знания и информация относно културното наследство.

— *Културно наследство и устойчивост или предотвратяване/адаптиране към промените на климата.* Културното наследство е тясно свързано с устойчивото развитие и може да служи като мощен инструмент за подобряване на социалното приобщаване, межкултурния диалог и идентичността на териториите. Интеграцията на културното наследство в Стратегията за растеж Зелен пакт подчертава неговия принос към екологичната, дигиталната и културната трансформация на обществото.

В последната част на четвърта глава се дават тенденциите и насоки за обществените библиотеки като институции на паметта, които визират:

— *Стратегиите и политиките, свързани с библиотеките.* Основният фокус е поставен върху социалното приобщаване; разширяването на библиотечните услуги; цифровото и социалното приобщаване; ученето през целия живот; стимулиране на заетостта; превръщането на библиотеките в обществени центрове и ключови участници в инициативи като Новия Европейски Баухаус.

— *Библиотечните услуги относно културното наследство.* В бъдеще увеличаването на обществения интерес към библиотеките и културното наследство изисква разнообразни библиотечни услуги и активно участие в екологичния и цифров преход. Библиотеките са признати като ключови за дизайна на новия облик на населените места и могат да инициират и участват в проекти за културни и творчески групи.

— *Бъдещето на дигиталните библиотеки.* Дигитализацията в областта на културното наследство от цел на развитието се превръща в инструмент за постигане на целите на интегриране на политиките и постигане на икономически растеж и работни места чрез демократизиране на достъпа до културно наследство. Библиотеките играят централна роля в дигитализацията и популяризирането на културното наследство, създавайки нови възможности за образование и достъп до информация.

— *Библиотеките и социализацията на гражданите по време на криза.* В отговор на предизвикателствата, предизвикани от пандемията COVID-19 библиотеките и музеите имат потенциала да играят ключова роля в смекчаването на негативните последици от пандемията и подпомагането на социалното сближаване. Технологиите и дигитализацията на културните и книжовни ценности се изтъкват като средства за осигуряване на онлайн достъп до културното наследство, което допринася за намаляването на социалното и териториалното неравенство. Предоставянето на нови онлайн услуги от библиотеките и музеите също стимулира икономическото възстановяване и създаването на нови работни места.

— *Сътрудничество на библиотеките с други институции в областта на работата с културно наследство.* Сътрудничеството между библиотеките и други институции е критично за успешното интегриране на културното наследство в стратегиите за развитие на градовете. Подчертава се необходимостта от междусекторно сътрудничество и партньорства на местно, национално и международно ниво, за да се оползотвори потенциалът на културното наследство за устойчив икономически растеж.

— *Библиотечни сгради.* Вече е практика да се мисли за библиотечни сгради по нови начини, за такива сгради, които повече са съсредоточени върху хората, отколкото върху колекциите. Да се

мисли за сгради с ниски разходи на енергия, материали и контрол на околната среда; за сгради, ориентирани към общността, които се вписват в заобикалящата ги среда.

— *Готовност на библиотечния персонал.* Основната идея на образованието в областта на наследството е да предлага възможности за придобиване на нови умения и знания. Специално библиотечният персонал трябва в бъдеще да може да използва всички технологични инструменти за иновации в областта на културното наследство. В библиотеките тези инструменти са особено важни в дейностите по консервация и реставрации, при дигитализацията, при обслужването на потребителите и предлагането на нови иновативни услуги.

— *Зелени библиотеки.* Това е нова тенденция, за която се заговори отскоро, и е свързана с целите на устойчивото развитие. Представена е концепцията за „зелени библиотеки“ като нова тенденция, която съчетава екологичната, икономическата и социалната устойчивост в управлението на библиотечните ресурси и услуги. Това включва прилагането на принципите на зелените сгради, устойчивата икономика, социалната устойчивост и ангажираността към общи екологични цели.

Както и в предходните три глави и тук са направени обобщение и изводи за това, че културното наследство е в състояние да предизвика общност, която се грижи и валоризира своите общи блага, идентифицирайки правила за

управление/организация, основани на самоорганизация и самоуправление. В тази перспектива културното наследство може да се тълкува като генератор/регенератор на общност, взаимоотношения и връзки.

4. ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ И ИЗВОДИТЕ

В дисертационната работа се изследват области, които традиционно не са били добре свързани: културното наследство и градското развитие. Целта на изследването е постигната. В резултат е установено, че културното наследство има значима роля в стремежите за постигане на нов вид градско развитие при условие, че са налични правилни политики за социализация на наследството и за превръщането му в икономически ресурс. Ролята на библиотеките е важна и те съществено могат да допринесат за процеса както като институция на паметта, така и като място за социални, творчески, материални и нематериални взаимодействия в съвременния град.

Задачите, които си поставя изследването са изцяло изпълнени в своята последователност. Направен е преглед в европейски контекст на вижданията и измеренията на социализацията на културното наследство. Подробно са анализирани всички най-важни международни документи с акцент върху европейските. Очертани са основните етапи и еволюцията на

разбирането за културното наследство и социализацията на културното наследство в България.

Анализирани са европейските политики за градовете. Представена е визията за съвременния етап от развитието на градовете, свързана със зеления преход и дигиталната трансформация, както и Новия европейски Баухаус. Направен е анализ на стратегически и нормативни документи, отнасящи се до състоянието на градовете и регионите в България. Изведени са множество проблеми за периода от годините на социализма до включването на страната ни в общата европейска политика за градско развитие. На основата на направените анализи е формирана извадка на градове, за които е проведено целево изследване. За същото е разработена система от критерии, за да се очертаят общите тенденции в управлението на културното наследство като ресурс за развитие. Описани са резултатите от проучени и идентифицирани проблеми на социализацията на културното наследство. Акцентирано е върху тяхната свързаност с политиките за градското развитие, както и с политиките на отделни културни институции в града и региона.

Идентифицирани и оценени са реализирани вече проекти, както и добри практики. Така е установено, че културното наследство влияе върху общностите, особено онези, насочени към опазване и оценяване на културното наследство, че наследството допринася за социалното включване и сближаване, че води до

ползи за качеството на живот на гражданите. Чрез екстраполация са определени параметри на модел, описващ тенденциите, които се очертават в един по-късен бъдещ период и които могат да се адаптират към променящите се условия в течение на времето. Специално внимание е обърнато на потенциала на българските обществени библиотеки за социализация на културното наследство като ресурс за развитието на българските градове.

Водещата изследователска теза, че културното наследство може да бъде регенерирано и оптимизирано в контекста на градското развитие и регионалната политика е доказана. Показано е как културното наследство е не само пазител на миналото, но и активен участник в създаването на устойчиво бъдеще и има потенциал като двигател за местно развитие, иновации и социална интеграция в ерата на глобални промени.

Хипотезите, изложени в изследването последователно се потвържават. В Европа и в света културното наследство запазва функцията си на пазител на идентичността, но все-повече тази функция се разширява в посока многообразие на културното наследство, демократизация на културното изразяване, превенция на всяка форма на дискриминация или подценяване на елементи от общото европейско наследство.

В същото време в международните и европейски документи най-ясно проличава една еволюция в разбирането на културното наследство и неговата социализация. В развитието и управлението

на културното наследство се наблюдават етапи, свързани с неговото опазване, с включването му като ресурс за развитие и с визията, че на културното наследство трябва да се гледа като „актив“ за развитие. Европа може да постигне своя зелен преход обединена като изгражда мостове между наследството, културата, устойчивостта, климата и науката. Културата вече е призната като източник на обогатяване на човечеството и дава възможност на гражданите да играят активна и уникална роля във всички инициативите за развитие на природата и обществото.

Културното наследство се превръща в мощен инструмент за регенериране на градове. Политиките за градско развитие на ЕС, които включват и ролята на културното наследство в градското развитие, също претърпяват развитие – от своето утвърждаване през периода на интегрирания подход за градско развитие до приемането на Зеления пакт като нова стратегия за растеж на ЕС през 2019 г. Тези политики показват класическия пример на политика, развивана от „от долу нагоре“ и с активното участие на всички нива на управление на ЕС – от градските управи до ЕК, и с активното участие на гражданите на ЕС. Прави впечатление изоставането на българските градове от европейските като тенденции и необходимост от последователни мерки. Не може да не констатираме, че независимо от направените инвестиции през последните години, нямаме качествено развитие на градовете, в това число и на социализирането на културното наследство в тях.

Проучването на политиките на избраните от нас градове потвърждава съществуващия тежък дисбаланс между развитието на големите и средните по големина и малките градове в страната. Честите основни причини за това са промени в демографията, вътрешноградската миграция, транспортните модели, липсата на ефективни планове за земеползване и липсата на публични инвестиции в поддържането на историческите структури и квартали. Затова призивите са – при проектирането и развитието на градовете за следващите векове ролята на културата да бъде призната и укрепена.

Новият градски дневен ред предполага културата да бъде взета под внимание. Затвърждава се убеждението, че културното наследство предлага огромен и практически неизползван потенциал за подкрепа на справедливия преход към бъдещето, предвидено от европейския Зелен пакт.

Проучването показва, че независимо от състоянието на градовете, не особено добрата нормативна уредба и липсата на национална стратегия, институциите на паметта през последните години много добре се ориентират и правят опити да пренасочат своята дейност и услуги в полза на гражданите и обществото. Освен това културните институции и културните проекти са много подходящи платформи за социално взаимодействие, приканващи гражданите да играят по-активна роля в изграждането на града

като колективно комуникационно усилие, основано на мрежа от социални и културни отношения.

Библиотеките правят много опити за социализация на културното наследство в няколко направления:

— Като информационни институти те се стремят да разпространяват знания, опит и добри практики. Работят активно за повишаване осведомеността и информираността на гражданите и обществото за културата и културното наследство. Помагат на местните лидери да развият визия и да придобият умения да използват културното наследство като двигател за местни програми и трансформация с цел възстановяване енергията на градовете.

— Стремят се да бъдат места за социални контакти като работят за изграждане на по-силни общности чрез ангажирането и участието на гражданите в обсъждането и дискутирането на проблемите на града. Организируют начинания, свързани с разбирането и приемането от общността на стойността на културното наследство с цел гражданите да го приемат като приоритет за развитие на града и то да бъде включено в плановете и стратегиите за развитие на града.

— Като пазители и осигуряващи достъп до културни ценности и документи чрез уникалното документално наследство, което притежават, да използват културното наследство като средство за включване на граждани от всички възрасти и среди в

изграждането на колективен разказ за града, базиран на миналото и разглеждан през призмата на бъдещето.

Виждаме, че актуалността на темата за социализацията на културното наследство си остава сравнително неразработена. Необходимо е тя да бъде по-активно изследвана като се свърже с европейското разбиране за социалната кохезия и стойността на културното наследство.

Нормативното регулиране на културното наследство в България също се нуждае от един по-задълбочен анализ, за да бъде изпълнена целта за създаване на адекватна нормативна уредба и устойчива среда за опазването, съхраняването и социализацията на културните ценности. Вижда се необходимостта от разработването на стратегически документи в областта на културата и за културното наследство.

В изследването се налагат изводи, които подчертават значението на културата и културното наследство като централни елементи в стратегиите за устойчиво развитие на градовете и общностите, като насърчават социално сближаване, икономическо развитие и екологична устойчивост. Трябва да отбележим обаче, че въпреки че изследването предлага насоки и препоръки за устойчиво интегриране на културното наследство в градското развитие, практическата им приложимост може да се сблъска с реални политически, икономически и социални ограничения.

5. СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ

Настоящият дисертационен труд е задълбочено изследване на взаимоотношението културно наследство и градско развитие. От една страна, са проучени и анализирани механизмите за използване на културното наследство, съхранявано в институциите на паметта, като икономически ресурс и средство за устойчиво развитие на градовете и регионите и като форма за социализация, а от друга страна, при прилагането на холистичния подход бяха изследвани с цел бъдещо използване на понятията – културно наследство – социализация – социализация на културното наследство.

Под формата на самооценка за приносния характер на труда могат да се обособят приноси с научнотеоретичен и научноприложен характер.

Приноси с научно-теоретичен характер:

1. Доказана е значимостта на културното наследство не само за националната памет и идентичност, но и като ресурс за социално-икономическо устойчиво развитие на градовете.

2. За първи път у нас са открити и систематизирани три основни етапа в еволюцията на разбирането и последващо формиране на политики на ЕС и ООН в областта на културното наследство, а именно:

— Културното наследство като обект на съхранение, опазване и експониране;

— Културното наследство като ресурс за развитие на туризма в развитието на регионите;

— Културното наследство като основен градивен елемент на Стратегията за растеж Зелен пакт.

3. За първи път са систематизирани и анализирани чрез интегриран подход действащата нормативна уредба и основните действащи национални стратегии, насоки и програми, отнасящи се до връзката между социализацията на културното наследство и общественото устройство в България.

Приноси с научно-приложен характер:

1. Идентифицирани са и са систематизирани добри практики от работата на обществените библиотеки в страната, свързани със социализацията на културното наследство, с процесите по дигитализация и разработване на електронни услуги за крайни потребители. Получените резултати могат да стимулират осъществяването на зеления преход и дигитална трансформация в България.

2. Изведени са тенденции и са очертани насоки за бъдещи ползи от културното наследство като ресурс за развитие на градовете у нас. Насоките са преобладаващо свързани с насърчаване към социално сближаване, ангажираност на гражданите с опазването и популяризирането на наследството, интеграция на гражданите към грижа за общите блага. Резултатите

от дисертационното изследване могат да бъдат от полза както при разработването на стратегии и визии за социализация на културното наследство, така и при определяне на приоритети в градското планиране.

6. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

— **Копаров, Димитър.** Дигитализацията като средство за валоризиране и съхраняване на културно наследство в българските градове. В: Дигитализация и иновации в областта на културното наследство – предизвикателства и възможности. [Сб. с доклади], Renew Europe, 2020, с. 70-73.

— **Копаров, Димитър.** Учреждения културного наследия и их роль в возрождении городов и обеспечении устойчивости после пандемии. В: Сахаровские чтения–2021. Сборник материалов VIII международной научно-практической конференции Санкт-Петербург, 2–3 декабря 2021 г, с. 118-121.

— **Копаров, Димитър.** Механизми за използване на културното наследство, съхранявано в институциите на паметта (Добри практики в България в трансграничното и регионалното сътрудничество). В: Сборник материалов X Международных музейных чтений „Современные проблемы музеологии“, Орел, 20 мая 2021 г., с. 91-104.

— **Копаров, Димитър.** Проблеми със състоянието на градовете и регионите в България и отражението им върху социализацията на културното наследство – ББИА онлайн, №1, 2023, с. 3-5.